

Demon v

DEM

**KRA
CIJI**

Totalitarne skušnjave
v svobodnih družbah

Prevedel Niki Neubauer

Ryszard Legutko

Ryszard Legutko

Demon v

DEM

KRA

CIJI

Totalitarne skušnjave
v svobodnih družbah

ZALOŽBA
DRUŽINA

Ljubljana 2023

Vsebina

PREDGOVOR / 7

UVOD / 11

Prvo poglavje

ZGODOVINA / 21

Drugo poglavje

UTOPIJA / 51

Tretje poglavje

POLITIKA / 79

Četrto poglavje

IDEOLOGIJA / 117

Peto poglavje

RELIGIJA / 147

ZAKLJUČEK / 177

Predgovor

Ryszard Legutko na prvih straneh te pomembne knjige opisuje nenavadno dejstvo, da so se nekdanji komunisti novim liberalno-demokracijskim režimom, ki so se po padcu berlinskega zidu leta 1989 vzpostavili v Srednji in Vzhodni Evropi, prilagodili veliko lažje in uspešneje kot nekdanji disidenti in protikomunisti. Ta pojav so opazili tudi drugi, vendar so ga ponavadi pripisovali razlogom, kot sta, da so imeli nekdanji komunisti večje upravne izkušnje ali da so pravila »tranzicije« začasno ščitila njihovo oblast, ali pa dejstvo, da so s privatizacijo državnih podjetij pridobili več sredstev za politično igro v medijih in vladi.

Ti praktični dejavniki so bili zagotovo pomembni. Vendar ne pojasnijo, zakaj je bilo v postkomunističnih demokracijah tako malo *moralnega* odpora proti nadaljnji prevladi starih *nomenklatur*. Ravno nasprotno. Komunisti so se lahko prekrstili v socialne ali liberalne demokrate in pod temi nazivi še naprej prevladovali v javni razpravi in sestavljali vlade. V Zahodni Evropi se je zdelo, da so javne in zasebne institucije, vključno z organi Evropske unije, v politiki in poslu bolj pripravljene sodelovati z nekdanjimi komunisti kot pa z nekdanjimi disidenti. V redkih primerih, ko je vendarle prišlo do odpora, se je to ponavadi zgodilo v odziv na uradna prizadevanja za razkritje še vedno vplivnih komunističnih mrež, zlasti v obveščevalnih agencijah, ali za vrnitev državne lastnine njenim prvotnim in zakonitim lastnikom. Bilo je skoraj tako, kot da bi protikomunistični demokrati veljali za večjo grožnjo novemu liberalno-demokracijskemu režimu kot tisti, ki so bili še dan prej njegovi odkriti sovražniki. Nekdanji komunisti so imeli zato poleg praktičnih prednosti tudi skrivnostno ideološko prednost.

Profesor Legutko je ugleden poljski in evropski državnik ter priznan filozof, ki je bil poleg bolj običajnih referenc tudi urednik podtalne filozofske revije gibanja Solidarnost – položaj, ki bi navdušil G. K. Chestertona, hkrati pa dokazuje profesorjevo predanost resnici in svobodi. Zato je idealno usposobljen za analizo skrivnosti te ideološke prednosti. Razlog zanjo najde na nepričakovanem mestu, in sicer v strukturi in praksah prevladujoče politične filozofije sodobnega Zahoda: liberalne demokracije. To je osupljivo odkritje. Presenetilo je tudi samega Legutka, ki se trudi poudariti, da je liberalna demokracija, tudi z vsemi napakami, ki jih je prepoznal, človeško in politično očitno boljša od vseh oblik totalitarizma. Vendar pa lahko kljub temu dokaže, da ima liberalna demokracija, kot se je razvila v zadnjih desetletjih, številne skrb vzbujajoče skupne značilnosti s komunizmom. Oba sta utopična in z veseljem pričakujeta »konec zgodovine«, ko bosta njuna sistema prevladala kot trajni status quo. Oba sta historicistična in vztrajata, da se zgodovina neizogibno pomika v njuno smer. Oba zato zahtevata, da se morajo vse družbene institucije – družina, Cerkev, zasebna združenja – pri svojem notranjem delovanju podrediti liberalno-demokracijskim pravilom. Ker temu trenutno ni tako, se oba posvečata družbenemu inženiringu, da bi to preoblikovanje uresničila. In ker se družba takšnemu inženiringu seveda upira, čeprav počasi in na zmeden način, sta oba vključena v neskončen boj proti sovražnikom družbe (praznoverju, tradiciji, preteklosti, nestrpnosti, rasizmu, ksenofobiji, fanatizmu in tako naprej in naprej). Skratka, tako kot je bil prej marksizem, tudi liberalna demokracija postaja vseobsegajoča ideologija, ki za tančico strpnosti ne dopušča skoraj nobenega nestrinjanja.

Nekomu, ki je novinec v tej razpravi, se mora to zdeti absurdno. Vendar avtor v enem poglavju za drugim – o zgodovini, politiki, religiji, izobraževanju, ideologiji – navaja trdne dokaze, da je ta preobrazba v teku. In preobrazba je pravi izraz. Režim, ki ga opisuje Legutko, ni liberalna demokracija, kot so jo razumeli Winston Churchill, Franklin Delano Roosevelt, John F. Kennedy ali Ronald Reagan. To je bila v bistvu večinska demokracija, ki je temeljila na ustavnih liberalnih jamstvih svobode govora, svobodnega združevanja, svobodnih medijev in drugih svoboščin, potrebnih za zagotovitev resnične javne razprave in poštenih volitev. Legutko v knjigi uporablja pridevnik »liberalno-demokracijski«;

morda bi moral enako storiti s samostalnikom in uporabljati izraz »liberal-demokracija«, da bi jo ločil od liberalne demokracije devetnajstega in dvajsetega stoletja.

Ena od najpomembnejših razlik med tema režimoma je odprtost. Liberalna demokracija je sklop pravil, zasnovanih za zagotavljanje, da vlada temelji na soglasju vladanih. Razen v najširših okvirih sama po sebi ne narekuje, kakšne politike naj bi se razvile iz vladanja ali katere družbene ureditve bi morale biti dopuščene ali prepovedane. Odprta je za širok razpon političnih izidov in pripravljena sprejeti pristno raznolikost družbenih ureditev, vključno s tradicionalnimi. Tu vlada ljudstvo, v smislu volivcev in državljanov, ki sprejemajo svobodne odločitve. Liberal-demokracija pa ima politike in prepovedi vgrajene v svojo ideološko strukturo. V resnici ni odprta za institucije in politike, ki so v nasprotju z njenimi »osvobajajočimi« nagoni. Čedalje bolj jim omejuje svobodo manevriranja na vseh področjih, od starševskih pravic do nacionalne suverenosti. Sovražna je celo do nekaterih temeljnih vrednot liberalizma, kot je svoboda govora. Zato včasih nasprotuje željam volivcev, izraženim na volitvah in referendumih.

Tu vstopi v enačbo druga bistvena razlika med liberalno demokracijo in liberal-demokracijo. V prvi želje večine, čeprav omejene z negativnimi ustavnimi omejitvami, na koncu določajo pravo in politiko. V slednji pa politiko poleg izvoljene večine v odgovornih organih določajo tudi številne institucije, ki niso pravno odgovorne za svoje odločitve, kot so sodišča, ki postavljajo zakone, namesto da bi jih razlagala, nadnacionalne institucije, kot so EU, organi ZN za nadzorovanje pogodb, in domače birokracije s širokimi regulativnimi pooblastili na podlagi delegirane zakonodaje. Oblast se z izvoljenih organov vse pogosteje prenaša na sodišča in druge institucije, ki niso dolžne odgovarjati volivcem. Prve so izgubile zaupanje, slednje pa so postale drznejše in namesto da bi samo omejevale, tudi narekujejo zakonodajo in politiko. Nepopolno ravnovesje med demokracijo in liberalizmom, ki je v liberalni demokraciji vedno obstajalo, se je močno nagnilo v korist liberalizma. Posledica je liberal-demokracija.

Ta je paradoksalno obenem manj liberalna in manj demokratična kot liberalna demokracija. Razpon sprejemljivega političnega izražanja in možnost volivcev, da izbirajo med različnimi politikami, sta se močno zožila. Posledično so volivci vse bolj odtujeni in nagnjeni k upiranju proti novim strukturam oblasti. Vsi ti rezultati postajajo čedalje jasnejši

in v zahodnih demokracijah se bo razvila obsežna razprava o legitimnosti njihovih vladajočih institucij. Ko bo do te razprave prišlo – in dejansko je že v teku – bo ta kulturno bogata, filozofsko pretanjena in odlično argumentirana knjiga bistven vodnik za razumevanje, kje smo naredili napako in kako jo lahko popravimo.

John O'Sullivan,
odgovorni urednik *National Review* ter podpredsednik in
izvršni urednik Radia Svobodna Evropa/Radio Liberty

je samozadovoljen posameznik, a ne v pomenu, da občasno ne čuti svoje bede ali da ga preganjajo strah pred smrtjo, odpor do nesmisla, utrujenost od mistifikacije, ki ga obdaja, ko se začenja vedno bolj zavedati, ampak zato, ker domneva, brez najmanjšega kančka dvoma, da ima v lasti celoto človeškega izkustva. Ko se ozre okoli sebe, ne najde skoraj ničesar, kar bi to prepričanje postavilo pod vprašaj, in marsikaj, kar mu ga – praktično vsak dan in z vsakim dogodkom – močno potrjuje.

4

Vseprisotna ideologija v komunističnih in liberalno-demokratskih družbah ljudi vse bolj oddaljuje od resničnosti. Eden najbolj neprijetnih vidikov življenja v komunizmu je bilo zavedanje, da smo vedno obkroženi z neresničnostjo, to je s slepili, ki jih je izdelal propagandni stroj s ciljem preprečiti, da bi videli resničnost, kakršna je. Pogosto je šlo za zavajanje ali preprosto za prikrivanje informacij, na primer o stanju gospodarstva, o tem, kdo je koga umoril v Katinu, ali o čem so se bratske partije dogovorile na srečanju voditeljev. Toda v resnici je šlo za nekaj bolj zlovesčega. Celotno vzdušje je bilo zadušljivo, saj se nismo mogli znebiti občutka, da živimo med fantomi v svetu iluzij ali bolje rečeno zablod.

Obdajale so nas entitete, katerih resničnost se je zdela dvomljiva, vendar so imele ogromno moč vpliva. »Partija«, »delavski razred«, »revizionisti«, »sionisti«, »protisocialistične sile«, »ekstremistični elementi«, »petletni načrt«, »prekinitve dela«, »sile imperializma«, »socialistična prenova«, »vodilna vloga partije«, »bratske partije«, »notranji izvoz« – vsi ti in številni drugi izrazi, ki jih je nemogoče prevesti v jezike, ki niso izkusili komunizma, naj bi opisovali resnična dejstva, procese in institucije, a so bili v resnici politične deklaracije. O resničnih vprašanjih ni bilo mogoče resno razpravljati, kajti jezik je bolj prikrival kot razkrival. Vsak, ki je uporabljal te ključne besede, je avtomatično privolil v to funkcijo jezika in se strinjal, da prevzame vlogo udeleženca v jezikovno-političnem ritualu ter s tem izjavi svojo lojalnost. Čim več je bilo udeležencev, čim glasnejši so bili ti politični obredi, tem veličastnejša se je zdela predstava celotnega političnega sistema v očeh tistih, katerih um je bil omejen z izbiro uradnega jezika.

Prvi korak k prekinitvi lojalnosti je bila opustitev tega jezika, da bi videli svet, kakršen je v resnici, brez posredovanja goljufivih besed ali lažnih podmen, ki so jih te ustvarjale. Ta izkušnja, ki odpira oči, ko se človek

znebi ideoloških mask, in vznesenost, ki jo občuti ob stiku z resničnim svetom, je bila v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja v poljski literaturi dobro prikazana. Kdor je živel v takratnem vzdušju, ni mogel pozabiti tega blaženega uživanja ob govorjenju, gledanju in občutenju resnice in v tem, kako je, po letih jezikovnega zavajanja, prinesla dih življenja in poživljajoč vdor svežega zraka ne le tistim, ki so si upali zavrniti jezik ideologije, ampak sčasoma tudi celotni skupnosti. Že samo opisovanje sveta, iskreno in resnicoljubno, je imelo dramatičen učinek na duše ljudi: odkrivanje bogastva človeških izkušenj, obujanje spomina na davno pozabljena dejstva, oživljanje starih idej in vračanje njihove nekdanje plemenitosti, prepoznavanje različnih slogov in oblik izražanja, vse to je ljudi prebudilo iz ideološke otopelosti. Mnogi med njimi so tudi razumeli, da je treba pred njihovo na novo odkrito željo videti svet takšen, kot je, očistiti vso umazanijo, ki so jo desetletja ideologije pustila na njihovih dušah.

Razpad komunizma in vstop osvobojenih držav v globalni sistem liberalne demokracije naj bi to spremembo okrepila in utrdila. Evropa ali, kot se je pogosto reklo, Zahod naj bi bil utemeljen na objektivizmu in resnici. Konec koncev so tam že stoletja cvetele priznane raziskovalne in izobraževalne ustanove, svobodni mediji in svobodni novinarji so širšemu svetu posredovali svobodne in nepristranske informacije, znanost in tehnologija sta se razvijali neprimerljivo hitreje in z neprimerljivimi uspehi, ne nazadnje pa so bili ljudje desetletja blagoslovljeni z demokracijo, to je s sistemom z vgrajenim mehanizmom, ki različnim stališčem omogoča, da delujejo kot korektivi enostranskosti. Mislili smo, ali bolje rečeno, verjeli smo, da vse te veličastne stvari ne bi bile mogoče brez dolgih in institucionaliziranih tradicij spoštovanja resnice in oplajanja človeškega uma z željo po objektivnosti ter privzgojenega odpora do ideologije.

Tisti med nami, ki smo imeli tako visokoleteče upe, smo bili razočarani. Če se nam je v Vzhodni Evropi razkrila resničnost, je bila kratkotrajna in brez posledic. Zelo hitro se je svet skrnil pod novo ideološko lupino, ljudje pa so postali talci drugačne različice novoreka, vendar s podobnimi ideološkimi mistifikacijami. Ponovno so oživeli obvezni rituali zvestobe in obsojanja, le da tokrat z drugačnim predmetom čaščenja in drugačnim sovražnikom. Pojavili so se novi komisarji jezika in dobili so močna pooblastila in tako kot prej so si povprečneži prisvojili samooklicano avtoriteto izslediti ideološko odpadništvo in obsoditi nepravoverne – vse,

seveda, v slavo novega sistema in v dobro novega človeka. Mediji – bolj prefinjeni kot v komunizmu – so opravljali podobno funkcijo: stali so na čelu velike preobrazbe na poti v boljši svet in širili pokvarjenost jezika na celoten družbeni organizem in v vse njegove celice.

Da bi lahko dokaj natančno opisali resničnost, moramo biti od nje nekako ločeni, in prav ta pogoj je ideologija izničila s tem, da je večino ljudi, ne glede na to, ali so se z njo strinjali ali ne, spremenila v udeležence vojne, ki jo je sama ustvarila. Malone vsakdo se je počutil prisiljenega, ne le da se postavi na pravo stran, temveč da svojo pripadnost ponovno potrdi tako, da se podredi vsem potrebnim jezikovnim ritualom brez kakršnegakoli kritičnega premisleka ali razorožujočega dvoma. Oseba, ki je bila v komunizmu obtožena reakcionarne drže, se ni mogla učinkovito braniti, kajti ko je bila obtožba enkrat izrečena, ni bil več mogoč noben ugovor. Tudi najboljši protiargument, da je bila obtožba slabo formulirana in da biti reakcionar ne pomeni, da se človek nujno moti, tako kot biti napreden ne pomeni, da ima človek nujno prav, je obtoženca le še bolj potopil. Vsak tak argument je namreč štel za potrditev njegove pripadnosti reakcionarnemu taboru, to pa je bilo že samo po sebi nedvomno obsojanja vredno, če ne že kar kaznivo. Edina možnost, ki jo je imel obtoženi, je bila, da je priznal krivdo in izrekel samokritiko, čim bolj samoponižujočo, a tudi to ni bilo nujno sprejeto. Če je bilo obtoženemu dovoljeno javno odgovoriti na obtožbe – in tega seveda ni storil –, se je takoj sprožil plaz dobro organiziranih obsodb in množičnih protestov, na katerih so ogorčeni inženirji, delavci in pisatelji raztrgali predrznega reakcionarja na koščke.

Ko danes nekoga obtožijo homofobije, že samo dejstvo obtožbe ne omogoča učinkovitega odgovora. Zagovor, da homoseksualne in heteroseksualne zveze niso enakovredne, četudi je ta trditev podprta z najbolj prepričljivimi argumenti, samo potrjuje obtožbo o homofobiji, saj sama obtožba nikoli ni predmet razprave. Edini izhod za obtoženca je samokritika, ki je lahko sprejeta ali pa tudi ne. Če je ubogi drznež neomajen in nepremišljeno odgovori, ga besno krdelo ogorčenih lumpenintelektualcev neizogibno pomendra v tla.

Preudarni ljudje – tako takrat kot danes – so takšne reakcije predvidevali in naredili preventivno potezo, preden so izrekli kaj nepremišljenega. V komunizmu je bila najboljša taktika najprej obsoditi sile reakcije in

pohvaliti socialistični napredek; potem si morda lahko tvegal in vtihotapil neko razumno, čeprav nekoliko drzno izjavo, po možnosti zavito v navedke iz Marxa in Lenina. V liberalni demokraciji je najbolje začeti z obsodbo homofobije, ki ji sledi hvalnica homoseksualnemu gibanju, in šele nato previdno dodati nekaj razumnega, vendar le z uporabo retorike strpnosti, človekovih pravic in dokumentov, ki sta jih izdala Evropski parlament in Sodišče Evropske unije. V nasprotnem primeru si nakoplješ težave.

Značilnost obeh družb – komunistične in liberalno-demokratske – je bila, da o številnih stvareh kratko malo ni bilo mogoče razpravljati, ker so bile nedvomno slabe ali nedvomno dobre. Razpravljati o njih je pomenilo dvomiti o vrednosti nečesa, kar je bilo nedvoumno določeno. V komunizmu ni bilo mogoče razpravljati o prednostih idealizma, ker jih ta po definiciji ni imel, o vodilni vlogi partije, ker je bila takšna vloga nedvomna, o dobrih straneh marksističnega revizionizma, ker je imel revizionizem samo slabe strani, o spornih lastnostih planskega gospodarstva, ker v njem ni bilo ničesar spornega, in o številnih drugih stvareh, ki jih je doktrina razglasila za nedvomno pravilne ali napačne. V liberalni demokraciji je stopnja svobode veliko večja, a kljub temu se zdi, da se zastrašujočo hitrostjo krči. Nekateri pojmi so tako vrednostno obremenjeni, da ne dopuščajo nobene razprave, le brezpogojno hvalo ali enako brezpogojno obsodbo: strpnost, demokracija, homofobija, dialog, sovražni govor, seksizem, pluralizem. Zato služijo bodisi kot palica za pretepanje tistih, ki niso dovolj ubogljivi, bodisi kot najvišja oblika pohvale. Za večino ljudi ni druge poti, kot da sledijo ortodoksiji in pazijo na svoj jezik. In ker moč ideologije narašča, je treba vse bolj paziti na jezik, ki ga uporabljamo. Jezikovna disciplina je prvi preizkus zvestobe ortodoksiji, tako kot je zanemarjanje te discipline začetek vsega zla.

Liberalno-demokratski človek, tako kot njegov komunistični vrstnik, živi v svetu, ki je skoraj povsem zapolnjen s splošno sprejetimi dogovori in razlagami, ki puščajo zelo malo prostora za individualno pobudo. Skoraj izključno se zanaša na že pripravljene obrazce, giblje se znotraj znanih miselnih in jezikovnih stereotipov, s katerimi izraža svoje občutke odobravanja in neodobravanja ter upravičuje svojo vlogo v skupnosti. Ideologija, ki ga obdaja, ni le skupek konceptov, temveč tudi sistem obveznih praks: kot nekdanji afriški divjak mora plesati obredne pleske, da bi svojo pripadnost plemenu izkazal z dobro naučenimi kretnjami in ritmi, ki so ga jih naučili

vaški vrači, da bi lahko izrazil navdušenje nad vojno, za katero nadrejeni menijo, da jo je razumno voditi proti sovražnikom, ali da bi radostno podprl mir, če je ta skladen s strategijo plemena. Zanj ne obstaja nobena resničnost razen tiste, ki ima pomen, ki so ji ga dali vrači. Nič drugega ne obstaja, če pa obstaja, ni vredno, da se o tem govori.

Seveda bi lahko kdo ugovarjal, da je navsezadnje v vsej zgodovini človeštva velik del človeškega rodu tako živel in razmišljal; živel je v svetu, ki so ga že razložili drugi, in razmišljal v skladu s pravili, ki jih je ustvaril nekdo drug. Toda liberalno-demokratska družba se razlikuje od drugih, ker je bližje socialistični družbi kot tradicionalni. Razlika se kaže predvsem v dveh stvareh. Prvo smo že omenili: gre za ideološko družbo, ki se ponaša z najvišjo stopnjo emancipacije, neodvisnosti in avtonomije v zgodovini, zaradi česar se pojavi ostro nasprotje med izjavami in resničnostjo. Druga razlika je povezana z naravo te družbe: prejšnje skupnosti so bile res precej konvencionalizirane, vendar so družbene norme narekovali predvsem običaji, ne ideologija; danes običaji izginjajo, njihovo vlogo pa zavzema ideologija. Ortega je imel prav, ko je dejal, da so imeli ljudje v starih družbah običaje, pregovore, zgodbe in reke; danes imajo mnenja, za katera povsem iskreno verjamejo, da so njihova lastna. Vendar ne vedo, da ta mnenja dolgujejo ideologiji, ki jih obdaja, ne pa svojim neodvisnim intelektualnim prizadevanjem.

In tako so ob odsotnosti družbenih običajev in hierarhije, ki jo taki običaji ponavadi vzpostavijo, prav mnenja danes postala glavni način izkazovanja svoje prisotnosti v svetu. Ker pa živimo v demokratični družbi, je najzanesljivejši način za doseg tega cilja, da se pridružimo veliki skupini ljudi, ki jih povezujejo ista mnenja. Četudi so ta mnenja stereotipna, izražena z zavajajočimi pojmi in v vulgarnem jeziku, polnem zastarelih banalnosti, ki izkrivljajo sliko resničnosti in hromijo naše sposobnosti mišljenja in zaznavanja, zadošča, da jih deli dovolj veliko število ljudi, ki živijo v popolnem prepričanju, da so te ideje sveže, inovativne in prodorne ter da je njihova briljantnost vredna genialnih umov, ki so jih izrekli.

5

Prevladujočo prisotnost ideologije v liberalno-demokratskih in komunističnih družbah je mogoče zlahka razložiti. Glavni vzrok je enakost, ki sta ji oba režima podelila status najvišje vrednote in jo povzdignila v

Ryszard Legutko
DEMON V DEMOKRACIJI
Totalitarne skušnjave v svobodnih družbah

Naslov izvirnika: *Demon in Democracy, Totalitarian Temptations in Free Societies*

© Encounter Books

© za slovensko izdajo: Družina d. o. o., 2023

Prevod: *Niki Neubauer*

Urednica: dr. *Tina Osterman*

Jezikovni pregled: *Matic Pavlič*

Oblikovanje in grafična priprava: *Klemen Kunaver*

Izdala in založila: *Družina d. o. o.*

Zanjo: *Tone Rode*

Naklada: *500 izvodov*

Tiskano v Sloveniji

Ljubljana 2023

Knjižno delo je izšlo v okviru knjižnega programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije v letu 2022.

Več informacij o knjigah založbe Družina najdete na: www.druzina.si

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

321.7.01

LEGUTKO, Ryszard

Demon v demokraciji : totalitarne skušnjave v svobodnih družbah / Ryszard Legutko ; [prevod Niki Neubauer]. - Ljubljana : Družina, 2023

Prevod dela: *Demon in democracy*

ISBN 978-961-04-0960-1

COBISS.SI-ID 132790019